

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

دانشگاه باقر العلوم
(عصر دولتی - عصر فلسفی)

دانشگاه باقر العلوم «علیه السلام»
دانشکده: معارف، فلسفه و کلام اسلامی
پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته: فلسفه دین

عنوان:

بررسی تعین معنی در علم اصول و هرمنوتیک با تأکید بر آراء شهید صدر و ریکور

استاد راهنما:

دکتر محسن قمی

استاد مشاور:

دکتر سید حمیدرضا حسنی

نگارش:

سید مرتضی خاتمی سبزواری

زمستان 1394

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

تقدیم به:

مادرم حضرت فاطمه الزهرا(علیها السلام) که سیده النساء العالمین است و مرهم

غم سنگین دلش جبرئیل امین است.

تقدیر و تشکر

حمد و سپاس به درگاه خدای مهربان و عزیز که نعمت بیان و قلم را به ما ارزانی داشت و تقدیر از همه کسانی که در امر این رساله بنده را یاری کرده اند، به خصوص پدر بزرگوارم و همسر؛ همچنین تشکر می کنم از همه اساتید و بزرگوارانی که در طول تحصیل، افتخار شاگردی آنان را داشتم، به ویژه اساتید محترم حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر محسن قمی و حجت الاسلام جناب آقای دکتر سیدحمیدرضا حسنی که با راهنمایی های دلسوزانه، مدبرانه و عالمانه خود، این جانب را در امر تحقیق این رساله یاری نمودند.

چکیده

از دیرباز زبان به عنوان ابزاری برای نقل و انتقال معنی به کار می‌رفته است، بدین جهت، بحث از معنی و انتقال صحیح آن به دیگری، از آغاز تا به امروز، اندیشه بشر را به خود معطوف داشته و انسان پیوسته در جستجوی روشی مناسب برای کشف معنی، تلاش‌های گسترده‌ای را انجام داده است.

این تحقیق با بررسی اجمالی دیدگاه هرمنوتیک‌ها و عالمان اصول در مبحث تعیین معنای متن آغاز می‌شود و در ادامه، به بررسی متمرکز و مقایسه دیدگاه‌های پل ریکور، هرمنوتیک شهیر معاصر با دیدگاه‌های شهید صدر از برجسته‌ترین اصولیان زمان حاضر پرداخته می‌شود.

در نهایت روشن می‌شود که دیدگاه‌های قائل به تعیین معنای متن، به‌رغم اختلاف‌هایی که میان‌شان وجود دارد، در این امر با یکدیگر اتفاق نظر دارند که هدف از فهم متن، درک و کشف مراد مولف به‌صورت معتبر است. از دیدگاه هرمنوتیک رمانتیک، مسیر رسیدن به این معنای متعین با بازسازی ذهنیت و زندگی مولف در مفسر میسر می‌شود و نزد اصولیان این امر با توجه به سیره مستقر بین انسان‌ها که ظاهر کلام یکدیگر را وافی به مقصود قلمداد کرده‌اند، امکان‌پذیر می‌شود. در این بین هرمنوتیک پل ریکور که به دنبال رهایی از ورطه نسبیت‌گرایی بود، نسبت به هرمنوتیک فلسفی به ویژه گادامر، گامی به جلو محسوب می‌شود، اما به نظر می‌رسد اگر مراد وی از فاصله‌مندی و استقلال متن از مولف، به قطع کامل متن از مراد مولف بینجامد، نتیجه‌ای جز نسبیت‌گرایی در معنی و عدم تعیین به دنبال نخواهد داشت؛ این در حالی است که شهید صدر و دیگر اصولیان، هم جایگاه رفیعی برای مولف به مثابه خالق متن، قائل هستند؛ هم جایگاه متن را به مثابه امری عینی و حامل پیام مولف، پاس می‌دارند؛ و هم موقعیت مفسر را به عنوان کسی که با اتخاذ روشی عرفی و اصول زبانی، در پی کشف مراد مولف و دستیابی به فهمی معتبر از متن است، محفوظ می‌دارند.

کلید واژه: تعیین معنی، هرمنوتیک، علم اصول، پل ریکور، شهید صدر، مولف

فهرست مطالب

10.....	مقدمه: کلیات تحقیق و مفاهیم
11.....	گفتار اول: کلیات تحقیق
11.....	1. بیان مسئله
12.....	2. اهمیت و فائده تحقیق:
13.....	3. سابقه تحقیق :
14.....	4. اهداف تحقیق:
16.....	5. سوالات تحقیق
16.....	5- 1. سوال اصلی:
16.....	5- 2. سوالات فرعی:
17.....	6. فرضیه‌های تحقیق:
17.....	7. پیش فرض‌های تحقیق:
17.....	8. روش تحقیق:
18.....	گفتار دوم: مفاهیم
18.....	1. علم اصول فقه:
18.....	2. هرمنوتیک:
18.....	2- 1. هرمنوتیک در لغت :
19.....	2- 2. هرمنوتیک در اصطلاح:
20.....	3. معنی:
20.....	3- 1. نظریات مختلف درباره حقیقت معنی:

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

- 3-1-1. نظریه مصداقی معنی: 20
- 3-1-2. نظریه رفتاری معنی: 21
- 3-1-4. نظریه ایده ای معنی: 21
- 3-1-5. نظریه مشهور اصولیان و مختار: 22
4. معنای متعین: 23
5. شهید صدر: 24
- 5-1. تحصیلات 24
- 5-2. تألیفات: 25
6. پل ریکور: 26
- 6-1. تحقیقاتی در زمینه پدیدارشناختی و هرمنوتیک 27
- 6-2. آثار: 28

فصل اول: بررسی اجمالی دیدگاهها نسبت به تعیین معنی

گفتار اول: هرمنوتیک و تعیین معنی

1. بررسی اجمالی دیدگاه عینی گرایان

- نتایج گره زدن معنای متن به مولف:

1-1. معنای متعین از منظر شلایر ماخر:

1-1-1. هرمنوتیک نزد شلایر ماخر:

1-1-2. معنای متعین و راهکار رسیدن به آن معنی:

1-1-3. تفسیر دستور زبانی و روانشناختی:

1-1-4. حلقه هرمنوتیکی:

2-1. معنای متعین از منظر ویلهلم دیلتای:

1-2-1. هرمنوتیک از نظر دیلتای:

1-2-2. نکات برجسته و تاثیر گذار تفکر دیلتای در تعیین معنی:

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

1-2-2-1. تجربه زیسته: Error! Bookmark not defined.

1-2-2-2. فردیت: Error! Bookmark not defined.

1-2-2-3. التفات یا قصدیت: Error! Bookmark not defined.

1-2-2-4. جایگزینی، بازآفرینی، تجربه دوباره: Error! Bookmark not defined.

1-2-2-5. چرخش [دور] هرمنوتیکی: Error! Bookmark not defined.

1-2-3. معنای بنیادین متن: Error! Bookmark not defined.

1-3. معنای متعین از منظر اریک هرش: Error! Bookmark not defined.

1-3-1. معنای متعین از نگاه هرش: Error! Bookmark not defined.

1-3-2. راهکار رسیدن به معنای متعین متن: Error! Bookmark not defined.

2. بررسی اجمالی دیدگاه ذهنی گرایان: Error! Bookmark not defined.

1-2. معنای بنیادی متن و دیدگاه گادامر: Error! Bookmark not defined.

گفتار دوم: علم اصول و تعین معنی (بررسی اجمالی دیدگاه اصولیان) Error! Bookmark not defined

مقدمه: معنی و ساحت‌های مختلف آن Error! Bookmark not defined.

- معنی در ساحت وضع؛ Error! Bookmark not defined.

- معنی در ظرف ذهن متکلم و مولف؛ Error! Bookmark not defined.

- معنی در مرحله اظهار زبانی؛ Error! Bookmark not defined.

- معنی نزد مخاطب؛ Error! Bookmark not defined.

1. تعیین معنی از حیث ثبوتی Error! Bookmark not defined.

1-1. نقش وضع در تعیین معنی Error! Bookmark not defined.

1-1-1. چیستی وضع: Error! Bookmark not defined.

نتیجه: Error! Bookmark not defined.

1-1-2. دلالت تصویری الفاظ متن و نسبت آن با مسئله تعین معنی: Error! Bookmark not defined.

1-2. نقش مولف در تعیین یافتن معنی Error! Bookmark not defined.

1-2-1. آراء مختلف در رابطه با جایگاه مولف: Error! Bookmark not defined.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

1-2-1-1 متن محور **Error! Bookmark not defined.**

1-2-1-2 مخاطب محور **Error! Bookmark not defined.**

1-2-1-3 وابستگی معنای متن به مولف **Error! Bookmark not defined.**

ارزیابی: **Error! Bookmark not defined.**

1-2-1-4 وابستگی در عین استقلال (نظریه مشهور بین علمای علم اصول فقه)

..... **Error! Bookmark not defined.**

1-2-2 شواهد و ادله محوری مراد و قصد مولف در علم اصول فقه **Error! Bookmark not defined**

1-2-3 نقش اراده مولف در استعمال متن: ... **Error! Bookmark not defined**

1-2-3-1 حقیقت استعمال: **Error! Bookmark not defined.**

1-2-3-2 انواع اراده مولف: **Error! Bookmark not defined.**

- انواع دلالت: **Error! Bookmark not defined.**

2. تعیین معنی از حیث اثباتی (نقش تفسیر و مفسر در تعیین معنی) **Error! Bookmark not defined**

1-2-1 انحای مواجهه خواننده با متن: **Error! Bookmark not defined**

1-2-1-1 تفسیر: **Error! Bookmark not defined**

1-2-2 تاویل: **Error! Bookmark not defined**

1-2-3 نقد متن و داوری: **Error! Bookmark not defined**

1-2-4 تطبیق: **Error! Bookmark not defined**

2-2 بررسی مسئله ظهور: **Error! Bookmark not defined**

1-2-2-1 تعریف ظاهر: **Error! Bookmark not defined**

1-2-2-2 مراتب مختلف فهم ظاهر **Error! Bookmark not defined**

1-2-2-1 ظهور تصویری **Error! Bookmark not defined.**

1-2-2-2 دلالت تصدیقی اولی (ظهور استعمالی) .. **Error! Bookmark not defined.**

1-2-2-3 دلالت تصدیقی ثانی (ظهور مراد جدی) .. **Error! Bookmark not defined.**

1-2-3 روش کشف ظهور متن (بررسی جایگاه اصول لفظیه در کشف معنای متن) **Error! Bookmark not defined**

1-2-3-1 روشهای کشف معنای موضوع له: .. **Error! Bookmark not defined.**

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

2-2-3-2. بیان اصول لفظیه به کار گرفته شده توسط مفسر و مولف **Error!**

Bookmark not defined.

2-3. بررسی نقش پیش دانسته‌ها و پیش فرض‌های خواننده در شکل گیری

Error! Bookmark not defined معنی:

2-3-1. انواع پیش دانسته‌های مفسر **Error! Bookmark not defined**

Error! Bookmark not defined 2-3-2. امکان کنترل پیش فرضها با توجه به تفکیک انواع ظهورات

2-4. بررسی حجیت و مدرکیت ظواهر **Error! Bookmark not defined**

2-4-1. چیستی حجیت: **Error! Bookmark not defined**

2-4-2. موضوع حجیت ظهور: **Error! Bookmark not defined**

2-4-3. حجیت ظهور متن: **Error! Bookmark not defined**

Error! Bookmark not defined فصل دوم: تعیین معنی از دیدگاه پل ریکور

Error! Bookmark not defined مقدمه:

Error! Bookmark not defined 1. هرمنوتیک پل ریکور

1-1. تعریف هرمنوتیک: **Error! Bookmark not defined**

1-2. تاثیر گذاران بر ریکور: **Error! Bookmark not defined**

1-2-1. ویلیام ویمسات و مونروئه بردزلی: **Error! Bookmark not defined**

1-2-2. فرگه و تفکیک بین معنی و محکی: **Error! Bookmark not defined**

1-2-3. ساختار گرایی فردینان سوسور: **Error! Bookmark not defined**

1-3. نظریه تفسیری ریکور: **Error! Bookmark not defined**

1-3-1. تعریف گفتمان: **Error! Bookmark not defined**

1-3-1-1. تفاوت بین گفتمان نوشتاری و گفتاری: **Error! Bookmark not defined**

not defined.

1-3-2. معنی و محکی متن: **Error! Bookmark not defined**

1-3-3. قوس هرمنوتیکی (فرایند تفسیر): **Error! Bookmark not defined**

2. نقش متن در تعیین معنای متن: **Error! Bookmark not defined**

- 2-1. چستی متن: **Error! Bookmark not defined**
- 2-1-1. اجزای تشکیل دهنده متن: **Error! Bookmark not defined**
- 2-2. تعیین معنی در کلمه: **Error! Bookmark not defined**
- 2-2-1. تعدد معانی (چند معنایی): **Error! Bookmark not defined**
- 2-2-2. فعلیت یافتن معنای کلمه در جمله: ... **Error! Bookmark not defined**
- 2-2-3. حدس زدن معنی: **Error! Bookmark not defined**
- 2-3. تعیین معنی در جمله و متن: **Error! Bookmark not defined**
- 2-3-1. محکی جمله و متن: **Error! Bookmark not defined**
3. نقش مولف در تعیین معنی **Error! Bookmark not defined**
- 3-1. نقش مولف در تعیین معنای گفتار: **Error! Bookmark not defined**
- 3-2. نقش مولف در تعیین معنای متن: **Error! Bookmark not defined**
- 3-2-1. رهایی متن از مولف: **Error! Bookmark not defined**
- 3-2-2. انواع مولف: **Error! Bookmark not defined**
4. جایگاه مفسر در تعیین معنی **Error! Bookmark not defined**
- 4-1. خویشتن فهمی: **Error! Bookmark not defined**
- 4-2. معنای متن و کثرت قرائات خوانندگان: **Error! Bookmark not defined**
5. حجیت و اعتبار تفسیر از نظر ریکور **Error! Bookmark not defined**
- 5-1. سوء فهم و خطا از دیدگاه ریکور: **Error! Bookmark not defined**
- 5-2. ملاک اعتبار و حجیت تفاسیر: **Error! Bookmark not defined**
- فصل سوم: تعیین معنی از دیدگاه شهید صدر** **Error! Bookmark not defined**
- مقدمه: **Error! Bookmark not defined**
1. نقش متن در تعیین معنای متن: **Error! Bookmark not defined**
- 1-1. جایگاه وضع در تعیین معنی: **Error! Bookmark not defined**

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

- 1-2. حقیقت وضع: **Error! Bookmark not defined**
- 1-3. اقسام وضع (تعین و تعینی): **Error! Bookmark not defined**
- 1-4. توقف وضع بر تصور معنا **Error! Bookmark not defined**
- 1-5. دلالت تصویری و نسبت آن به تعین معنی **Error! Bookmark not defined**
2. نقش مولف در تعین معنی **Error! Bookmark not defined**
- 2-1. نشانه‌های مولف محوری در علم اصول فقه **Error! Bookmark not defined**
- 2-2. استعمال: **Error! Bookmark not defined**
- 2-2-1. حقیقت استعمال: **Error! Bookmark not defined**
- 2-2-2. انواع اراده از نظر شهید صدر: **Error! Bookmark not defined**
- 2-2-2-1. تحلیل مفهوم اراده استعمالیه **Error! Bookmark not defined.**
- 2-2-3. شرایط و مقدمات استعمال **Error! Bookmark not defined**
- 2-2-4. اقسام استعمال: **Error! Bookmark not defined**
- 2-3. تعدد عرضی معانی (استعمال لفظ در بیش از یک معنی): **Error! Bookmark not defined**
- 2-4. تعدد طولی معانی: **Error! Bookmark not defined**
3. نقش مفسر و جایگاه وی در تعین معنی متن: **Error! Bookmark not defined**
- 3-1. تعریف ظاهر: **Error! Bookmark not defined**
- 3-2. اقسام ظهور **Error! Bookmark not defined**
- 3-2-1. ظهور تصویری و ظهور تصدیقی **Error! Bookmark not defined**
- 3-2-2. ظهور ذاتی (شخصی) و ظهور موضوعی (نوعی) **Error! Bookmark not defined**
- 3-2-3. ظهور برای مقصودین به افهام و غیر مقصودین **Error! Bookmark not defined**
- 3-2-4. ظهور گفتار و رفتار متکلم **Error! Bookmark not defined**
- 3-3. روش کشف ظهور متن (بررسی جایگاه اصول لفظیه در کشف معنای متن) **Error! Bookmark not defined**
- 3-3-1. اصل حقیقت: **Error! Bookmark not defined**

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

3-3-2. اصل ظهور: Error! Bookmark not defined

3-3-3. اصل عدم نقل: Error! Bookmark not defined

3-4. تحوّل و تطور تاریخی و از آنها از نظر شهید صدر Error! Bookmark not defined

4. بررسی اعتبار و حجیت ظواهر الفاظ: Error! Bookmark not defined

4-1. موضوع حجیت Error! Bookmark not defined

4-2. ادله حجیت ظواهر: Error! Bookmark not defined

فصل چهارم: بررسی تطبیقی تعیین معنی از دیدگاه شهید صدر و پل ریکور Error! Bookmark not defined

مقدمه Error! Bookmark not defined

1. ارزیابی و مقایسه نحوه شکل گیری معنی و نقش اجزای کلام و متن در تعیین معنی Error! Bookmark not defined

1-1. تحلیل و بررسی نظریه ریکور: Error! Bookmark not defined

1-2. بررسی و مقایسه نظریه شهید صدر: Error! Bookmark not defined

2. بررسی و مقایسه نقش مولف در تعیین معنی Error! Bookmark not defined

2-1. تحلیل نظریه ریکور Error! Bookmark not defined

2-1. بررسی و مقایسه دیدگاه شهید صدر با نظریه پل ریکور: Error! Bookmark not defined

3. بررسی و مقایسه نقش مفسر و مخاطب در تعیین و روش رسیدن به معنی Error! Bookmark not defined

4. بررسی دیدگاه ریکور و شهید صدر در کیفیت کشف معنی توسط مخاطب: Error! Bookmark not defined

5. بررسی و سنجش ملاک و وجه اعتبار روند رسیدن به معنی توسط ریکور و شهید

صدر: Error! Bookmark not defined

5-1. اختلال نظام: Error! Bookmark not defined

5-2. حساب احتمالات: Error! Bookmark not defined

خاتمه Error! Bookmark not defined

کلام و متن: Error! Bookmark not defined

مورد اشتراک: Error! Bookmark not defined

Error! Bookmark not defined موارد اختلافی:

Error! Bookmark not defined مولف:

Error! Bookmark not defined موارد اشتراکی:

Error! Bookmark not defined موارد اختلافی:

Error! Bookmark not defined مخاطب:

Error! Bookmark not defined مورد اشتراک:

Error! Bookmark not defined موارد اختلافی:

Error! Bookmark not defined ملاک:

Error! Bookmark not defined مورد اشتراک:

Error! Bookmark not defined موارد اختلافی:

Error! Bookmark not defined نتیجه:

Error! Bookmark not defined پیشنهادها و طرحهای پیش رو:

Error! Bookmark not defined **فهرست منابع**

Error! Bookmark not defined 1. منابع فارسی

Error! Bookmark not defined 1-1. کتابها

Error! Bookmark not defined 1-2. مقالات

Error! Bookmark not defined 2. منابع لاتین

مقدمه:

کلیات تحقیق و مفاهیم

گفتار اول: کلیات تحقیق

1. بیان مسئله

زبان ابزاری اجتماعی است که برای تفاهم و نقل و انتقال معنی به کار می‌رود. بحث از معنی و رسیدن به فهم مراد دیگری از آغاز تا به امروز، اندیشه بشر را به خود معطوف داشته و انسان پیوسته در جستجوی روشی مناسب برای کشف معنی، تلاش‌های گسترده‌ای را انجام داده است.

در دنیای امروز دانش هرمنوتیک به عنوان یکی از شاخه‌های فلسفه در مجامع علمی مورد توجه قرار گرفته که بحث و بررسی از معنی و تعین یا عدم تعین معنی و راههای رسیدن به آن از مباحث بنیادین مطرح شده در این علم می باشد.

در فرهنگ اسلامی نیز مباحث ناظر به مسائل هرمنوتیک، در فلسفه، کلام و به ویژه در علم اصول مطرح شده است. از این رو متفکران اسلامی با تدقیق و تحقیق به بررسی روش‌های عینی فهم متن پرداخته‌اند. اصولیان به ویژه در دو سده اخیر دقت‌ها و موشکافی‌های بسیاری در مباحث علم اصول داشته‌اند که مباحث زبانی و الفاظ بخش مهمی را به خود اختصاص داده است. با مطالعه این مباحث پی می‌بریم که فایده آنها منحصر در علم فقه نیست، بلکه می‌توان برخی قواعد اصولی مربوط به باب الفاظ و دیگر ابواب را در تجزیه و تحلیل هر کلام و کشف مقصود هر متکلم به کار گرفت و بدین لحاظ، دقت‌ها و موشکافی‌های دانشمندان علم اصول در تنقیح دلالت دلیل لفظی و کیفیت دریافت معنا را یک روش خاص علمی قلمداد نمود.

پرسشی که در اینجا مطرح می‌شود، این است که آیا از منظر علم اصول و دانش

هرمنوتیک، معنی واجد تعیین می باشد؟ وبه عبارت دیگر آیا تعیین معنی امکان پذیر است و در این صورت چه راههای معتبری برای رسیدن به آن وجود دارد؟ در این مجموعه به بررسی و سنجش دیدگاههای هرمنوتیست‌ها و عالمان اصول در مبحث تعیین معنای متن پرداخته می شود. سعی بر آن بوده است تا ضمن بررسی اجمالی دیدگاه‌ها به مبانی و بنیان‌های تفکرات مطرح در این زمینه اشاره شود تا امکان سنجش و ارزیابی هر چه بیشتری را برای خوانندگان فراهم آورد. به‌طور کلی منظرهای موجود در این باب را می‌توان به سه دسته تقسیم نمود: دسته اول، دیدگاه‌هایی هستند که به‌رغم اختلاف نظرهای موجود در بینشان، متن را دارای معنایی بنیادین، یگانه و متعین و کاشف از قصد و نیت و مراد مولف می‌دانند. دومین دسته، قائل به عدم تعیین معنا در متن بوده و بر آنند که متن، معنای بنیادی، ثابت، معین و یگانه‌ای ندارد و حامل بی‌نهایت معانی است. سومین دیدگاه بر آن است که معنای متن نه کاملاً متعین و نه به‌طور کلی غیرمتعین است؛ یعنی به‌رغم اینکه متن، معنای یگانه‌ای ندارد، اما این‌گونه هم نیست که از قابلیت پذیرش معانی بی‌نهایت برخوردار باشد.

2. اهمیت و فائده تحقیق:

الف- آنچه اهمیت این بحث را روشن می کند این است که بدون وجود معنای متعین، فرایند تفاهم با اختلال مواجه خواهد شد، زیرا گوینده معنایی را قصد می کند که دستخوش سیالیت و تکرر می گردد و مخاطب نیز بسته به پیش فرض‌ها و علایق خود معنای دیگری از متن برداشت می کند، لذا بررسی این مطلب که واقعا قائلین به عدم تعیین چنین برداشتی از این بحث دارند و اگر چنین است مشکل مفاهمه را چگونه حل خواهند کرد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است .

ب- معیار سنجش فهم صحیح از ناصحیح یکی دیگر از مسائل مهم و اساسی است که در سایه نظریه تعیین معنی میسر خواهد بود. با پذیرش رابطه وثیق متن با مؤلف، نمی‌توان در عمل فهم نسبت به نیت و مراد صاحب آن بی‌تفاوت بود؛ چرا که هر صاحب اندیشه‌ای سخنی

را که به زبان می‌راند و جمله‌ای را که به قلم می‌آورد، درصدد انتقال پیام مورد نظر خود به دیگران است؛ بنابراین، آن معنایی که صاحب سخن از الفاظ و جملات اراده می‌کند، معنای معین و نهایی آن سخن است و باید در پی فهم آن بود این معنی امری ثابت و تغییرناپذیر است. در نتیجه، تفسیری صحیح خواهد بود که مطابق با نیت صاحب سخن باشد. بر این اساس نظریه عدم تعیین دستخوش نسبت در فهم و بی ضابطه گی خواهد شد.

3. سابقه تحقیق :

الف- کتاب: عوامل فهم متن در دانش هرمنوتیک و علم اصول استنباط از دیدگاه پل ریکور و محقق اصفهانی، نویسنده: حسنی، سید حمید رضا این نوشتار به بررسی عوامل فهم متن از منظر هرمنوتیک و از زاویه دید هرمنوتیست معاصر فرانسوی، پل ریکور و نیز از منظر دانش اسلامی اصول فقه و از زاویه دید مرحوم شیخ محمد حسین غروی اصفهانی می پردازد. در این کتاب از نقش متن، مولف و مفسر در فهم متن از دیدگاه ریکور و محقق اصفهانی بحث می شود و در انتها به بررسی تطبیقی این دو دیدگاه می پردازد.

این مجموعه به صورت مستقیم با این پایان نامه در ارتباط نیست لکن به جهت بررسی تفصیلی و مناسب دیدگاه پل ریکور و یکی از اصولیون و نقش زیاد عوامل فهم در مسئله تعیین معنی، به صورت غیر مستقیم درگیر این موضوع نیز می باشد.

ب- کتاب: نظریه تفسیر متن، نویسنده: احمد واعظی نگارنده این کتاب پرسش‌های اساسی نظریه تفسیر را در سه محور اصلی «هستی شناسی معنا»، «معرفت شناسی معنا» و «اخلاقیات معنا و تفسیر» طبقه بندی کرده است. با توجه به این محورها کتاب در چهار فصل صورت بندی شده است. فصل نخست: به تبیین مراد از نظریه تفسیر متن پرداخته و به اهم مسائل آن اشاره دارد. فصل دوم: ضمن بحث درباره چیستی معنا از اموری نظیر معانی طولی و عرضی، نظریه‌های معنا و... بحث می کند. در فصل سوم ابتدا به نظریه‌های تفسیری مشهور معاصر، هرمنوتیک فلسفی، ساختار گرایی، نو پراگماتیسم و شالوده شکنی می پردازد، سپس

چهار عامل اصلی یعنی مولف، خواننده، متن و زمینه را در امر فهم متن مورد بررسی قرار می دهد. فصل پایانی این مجموعه به اخلاقیات معنا و الزامات تفسیر اختصاص یافته است. از این مجموعه، فصل دوم و سوم به صورت غیر مستقیم با این پایان نامه در ارتباط است.

4. اهداف تحقیق:

الف- توجه به آراء و نظریات جدید؛

ب- طرح گسترده و روز افزون هرمنوتیک در فضای علمی کشور تفکر دینی معاصر را با مباحث و پرسش های جدیدی مواجه نموده است؛ امکان اراده معانی و فهم نامحدود از الفاظ و متون، امکان ارائه قرائت های مختلف از متون دینی، تاریخمندی و زمان مندی فهم، گوشه ای از مباحث نویی است که با طرح مباحث هرمنوتیکی در سطح کشور مطرح شده اند و توجه ویژه به این حوزه از علوم را می طلبد.

در این میان آنچه مورد نظر بسیاری از محققین قرار گرفته است، توجه به آراء و نظریات جدید در حوزه علوم اسلامی می باشد به ویژه دانش اصول فقه که از پشتوانه ای هزار ساله برخوردار است و محققین بزرگی در این علم به تالیف و پژوهش پرداخته اند، این مسئله ما را بر آن داشت تا هر چه بیشتر از این منبع بزرگ در پاسخ به پرسش های متناسب با این علم استفاده کنیم و از جمله این مسائل بحث از معنی و تعیین آن است که مسئله ای است بنیادی و تاثیرگذار در زمینه مفاهمه و تفسیر و ...

ت- به علل مختلفی هرمنوتیک در کشور ما وجهه ای منفی و حتی ضد دینی به خود گرفته و به غلط، ملازم با تفسیر به رای و تفسیر در برابر نص تلقی شود. شاید یکی از مهم ترین این عوامل نحوه ی طرح هرمنوتیک توسط اولین کسانی بود که به طور رسمی در مورد آن دست به تالیف زدند. در آثار این افراد نحله ای از هرمنوتیک قصدی ستیز و نسبی گرا به عنوان «هرمنوتیک» مطرح گشته و ظاهراً بسیاری از مبانی نسبی گرایی پذیرفته شده اند. عواملی از این دست باعث ایجاد یک ذهنیت منفی نسبت به هرمنوتیک گشته و این نکته باعث

شد که نحله‌های فصدی‌گرای هرمنوتیک و یا حتی نکات مثبت هرمنوتیک فصدی ستیز مورد غفلت قرار گیرد. طرح هرمنوتیک در فضایی که در بالا توصیف شد باعث گردید تا عده‌ای به مقابله با آن برآیند و گروهی به تسلیم در برابر آن. اما با توجه و جوه مشترکی که مورد اشاره قرار گرفت بسیار ضروری می‌نمود تا یک تعامل منطقی و مبتنی بر اصول و مبانی موجود در علوم اسلامی میان آن‌ها صورت گیرد.

ث- برخورداری هرمنوتیک و برخی علوم اسلامی نظیر اصول فقه از جوه مشترک بسیار؛

مباحث الفاظ، ظهورشناسی و حجیت ظهور در دانش اصول فقه ارتباط وثیقی با معناشناسی و شاخه‌های مهمی از هرمنوتیک معاصر دارد، در هرمنوتیک و بخش الفاظ از اصول فقه به طور مشترک از «ارتباط لفظ و معنا» صحبت می‌شود و این وحدت موضوع یا مسأله خود باعث تقرب و ارتباط می‌گردد. اگر چه خواستگاه هرمنوتیک در غرب با هرمنوتیک در اصول فقه متفاوت است و شاید همین امر سبب شده باشد تا عده‌ای وجود هرگونه ارتباطی را بین این دو علم منکر شوند اما وجود نقاط اشتراک فراوان، محقق را بر آن داشت تا عنوان این پایان نامه را به عنوان مسئله‌ای مشترک و قابل بررسی در هر دو علم مطرح نماید.

ج- لزوم مسأله محوری به جای نفی و اثبات کلی؛ اکثر کارهایی که در کشور ما در مورد هرمنوتیک صورت گرفته است کارهایی کلی است و برای نمونه عمدتاً به تعریف هرمنوتیک، تاریخچه‌ی آن، مهم‌ترین صاحب نظران آن و اهم نظریات آنها و احیاناً نقد برخی از مبانی آنها می‌پردازند. همچنین معمولاً هرمنوتیک یا نحله‌ای از آن نفی و یا اثبات کلی می‌شود. در این میان کارهای مسئله محور کمتر مشاهده شده است. این مطلب بسیار ضروری می‌نمود که مسئله‌ی خاصی که در چارچوب مبانی، اهداف، یا موضوع هرمنوتیک و علوم اسلامی می‌گنجد به طور موردی در معرض بررسی و نقد قرار گیرد.

چ- بحث از معنی و تعیین آن، مسأله‌ای است بنیادین که زیربنای بسیاری از مسائل دیگر قرار می‌گیرد به گونه‌ای که انتخاب یک نظریه در این حوزه بر کل سیر فکری محققین در

حوزه مباحث هرمنوتیکی و اصولی تاثیر چشمگیر خواهد داشت. لذا منقح شدن این بحث تکلیف بسیاری از مباحث دیگر را روشن می کند از جمله امکان مفاهمه، سیالیت در فهم و نسبی گرایی، شناختن فهم صحیح از سقیم و امور فراوان دیگری که مستقیم یا غیر مستقیم مرتبط با این بحث می باشند.

5. سوالات تحقیق

5-1. سوال اصلی:

آیا تعین معنی در علم اصول و هرمنوتیک و به صورت خاص، از نگاه شهید صدر و پل ریکور امری ممکن است و در این صورت چه راههای معتبری برای رسیدن به آن وجود دارد؟

5-2. سوالات فرعی:

1. معنی چیست و نظریات مطرح نسبت به آن چند دسته است؟
2. عینی گرایان نسبت به تعین معنی چه دیدگاهی را اتخاذ کرده اند؟
3. ذهنی گرایان نسبت به تعین معنی چه دیدگاهی را اتخاذ کرده اند؟
4. دیدگاه اصولیون نسبت به تعین معنی چگونه است؟
5. سهم و نقش متن در تعین معنی از دیدگاه ریکور چگونه است؟
6. سهم مولف در تعین معنی از دیدگاه ریکور چیست؟
7. سهم و نقش مفسر از دیدگاه ریکور در تعین معنی به چه شکل است؟
8. سهم و نقش متن در تعین معنی از دیدگاه شهید صدر چگونه است؟
9. سهم مولف در تعین معنی از شهید صدر چیست؟
10. سهم و نقش مفسر از دیدگاه شهید صدر در تعین معنی به چه شکل است؟
11. میزان تاثیر دنیای ذهنی و پیش فرضهای مفسر در فرایند شکل گیری معنی تا چه حد است؟

12. سر وجود معناهای متعدد قابل انتساب به یک متن چیست و اساسا چیزی به نام

فهم صحیح و درست در مقابل فهم نادرست وجود دارد؟

6. فرضیه‌های تحقیق:

1. معنی در علم اصول از تعین برخوردار است و برای این منظور از روش معتبری نیز

بهره برده است.

2. معنی از نظر عینی گرایان نیز از تعین برخوردار است لکن روششان برای رسیدن به

این مقصود با اشکالات و ابهاماتی روبرو است.

3. معنی از نگاه ذهنی گرایان دارای تعین نیست.

4. دلایل شهید صدر در تعین معنی از استحکام بیشتری برخوردار است نسبت به دلایل

پل ریکور.

7. پیش فرض‌های تحقیق:

1. تعین معنی از دیدگاه بعضی هرمنوتیست‌ها و اصولیان امری ممکن است.

2. امکان تطبیق میان نظریات اصولیان و هرمنوتیست‌ها وجود دارد.

8. روش تحقیق:

روش تحقیق به صورت کتابخانه‌ای است و تجزیه و تحلیل اطلاعات با استناد به متون

خواهد بود.

9. سازماندهی تحقیق:

گفتار دوم: مفاهیم

1. علم اصول فقه:

علم اصول^۱، علم به قواعدی است که برای استدلال فقهی بر احکام شرعی یا وظایف مکلف، به کار گرفته می شود. این قواعد اختصاص به بابی خاص از ابواب فقه و مسئله ای خاص از مسائل آن ندارد. به بیان دیگر، علمی است که در آن از قواعدی بحث می شود که نتیجه آن ها در استنباط حکم شرعی یا وظیفه مکلف، مورد استفاده مجتهد قرار می گیرد. از این رو، علم اصول فقه نسبت به علم فقه، علمی ابزاری است که فقیه به وسیله آن می تواند احکام شرعی فرعی را از منابع آن ها یعنی کتاب، سنت، اجماع و عقل استنباط کند.^۲

2. هرمنوتیک:

2-1. هرمنوتیک در لغت:

هرمنوتیک از مباحثی است که بسیار توجه صاحب نظران علوم اسلامی را -نویا یا اثباتا- به خود جلب کرده است.

کلمه ی هرمنوتیک مأخوذ از فعل یونانی «hermain» به معنای «interpret» (تفسیر کردن یا تأویل کردن) است. اشکال مختلف این کلمه، متضمن به فهم در آوردن چیزی یا موقعیتی

1 محمد رضا مظفر، اصول الفقه، ج 1، ص 5.

2 متقدمان، مباحث علم اصول را به دو بخش الفاظ و غیر الفاظ، و برخی متأخران، به چهار بخش الفاظ، ملازمات عقلی، حجّت و اصول عملی تقسیم کرده اند، در تقسیم بندی دوم که مباحث به تفکیک بیشتری مطرح شده، در بخش الفاظ، از مدلول و ظاهر الفاظ و در ملازمات عقلی - که خود به مستقلات عقلی و غیر مستقلات عقلی تقسیم می شود - از لوازم ذاتی احکام مانند ملازمه میان حکم عقل و شرع بحث می شود. همچنین در بخش حجّت که مهم ترین مباحث علم اصول است از حجّیت مانند حجّیت خبر واحد و در بخش اصول عملی، از اصولی که مجتهد به هنگام نداشتن دلیل اجتهادی بدان رجوع می کند مانند اصل برائت و استصحاب بحث می شود.

است که مبهم است. هرمنوتیک متضمن مفاهیمی چون: بیان، گفتن، توضیح و ترجمه می باشد، و در ریشه های اولیه خود در رمزگشایی و تفسیر متون قدسی به کار می رفته است، و بعدها برای رمزگشایی و تفسیر مطلق متون، و در نهایت تمامی نمادها، نشانه ها و امور معنادار به کار رفت.

2-2. هرمنوتیک در اصطلاح:

در مورد هرمنوتیک تعاریف بسیار متعددی ارائه شده است؛ اما در نگاه پل ریکور به عنوان یکی از برجسته ترین هرمنوتیست های معاصر، علم هرمنوتیک به منزله ی نظام تفسیر نمادها مورد توجه است؛¹ نظریه ای که حاکم بر قواعد تفسیر و تأویل متن است. با استفاده از این نظام های تفسیری است که تحلیل گران می توانند معنای نهفته را به سطح آورند و به تعبیری، معنای ظاهر را رمزگشایی کنند.

با توجه به دیدگاه های بسیار متفاوت و بعضاً متضادی که در هرمنوتیک وجود دارد، شاید حقیقتاً تعریف جامعی که دربرگیرنده ی تمامی نحله ها و مکاتب هرمنوتیکی باشد بسیار دشوار و حتی ناممکن بنماید؛ اما توجه به مقوله ی «فهم» یا «تفسیر و تأویل» را می توان وجه مشترک تمامی آن نحله ها و مکاتب دانست. البته همان گونه که ریکور به درستی اشاره کرده، مسأله ی فهم در هرمنوتیک، از این حیث مورد بررسی قرار می گیرد که مرتبط با تفسیر متون است.

با این ملاحظات می توان، موضوع علم هرمنوتیک را «فهم، از جهت ارتباط آن با تفسیر نشانه ها» دانست و علم هرمنوتیک را این گونه تعریف کرد:

«علم هرمنوتیک، علمی است که نظریه ی فهم را مورد مطالعه قرار می دهد و به بررسی ماهیت، اهداف، عوامل، موانع و ضوابط فهم در ارتباط با تفسیر نشانه ها می پردازد». در این

1 به نقل از کتاب عوامل فهم متن (سید حمیدرضا حسنی):

تعریف، مقصود از نشانه، هر امر معناداری است؛ اعم از گفتار یا نوشتار، نقاشی، موسیقی، رویا، و عمل انسانی. گاهی اصطلاح متن یا اثر نیز در همین معنای وسیع به کار می‌رود.

3. معنی:

بحث در رابطه با چیستی و حقیقت معنی از جمله مباحث مقدمی این تحقیق می باشد زیرا اساس بحث این تحقیق در رابطه با تعیین معنی است لذا ابتدا باید مراد از معنی در رتبه قبل مشخص شده باشد. مضافاً اینکه با مشخص شدن مقصود هر گروه از معنی تقریباً نظر آنان نیز در مبحث تعیین معنی ضمناً مشخص خواهد شد؛ برای این منظور ابتدا به اهم نظرات درباره حقیقت معنی اشاره می شود، سپس به نظریه مورد قبول در بین مشهور اصولیان و مختار اشاره می شود.

3-1. نظریات مختلف درباره حقیقت معنی:

3-1-1. نظریه مصداقی معنی:

برای این نظریه دو تقریب ساده و پیچیده مطرح است که هر دو با اشکالاتی روبرو است؛¹

تقریب ساده: معنای هر واژه عبارت است از مصداق یا مابازاء خارجی آن.

نقد: اولاً، واژگان زیادی هستند که مصداق ندارند و با توجه به این مبنا باید بی معنی باشند نظیر حروف ندا، ربط و قضای عدمی.

ثانیاً، برخی از لغات مصداقشان با معنایشان یکی نیست نظیر مشترک‌های معنوی مثلاً انسان یکی از مصداقش زید است اما زید معنای انسان نیست.

تقریب پیچیده: در این تقریب معنای کلمه نفس وجود خارجی و مصداق آن نیست بلکه معنای کلمه عبارت است از رابطه آن با محکی و مصداقش. در این تقریب ارتباط لفظ با

1 رک: احمد واعظی، نظریه تفسیر متن، ص 71.

مصدق خارجی اش به عنوان معنی تلقی شده بر خلاف تقریر سابق که خود مصداق خارجی را معنا کلام دانسته اند.

نقد: اشکال اول از اشکالات سابق به این تقریب نیز وارد است.

3-1-2. نظریه رفتاری معنی:

بر اساس این نظریه معنای یک کلمه عبارت است از رفتار فعلی که مخاطب در واکنش به شنیدن یا رویت آن کلمه از خود نشان می دهد. در برخی تقاریب به جای «رفتار فعلی» بر «رفتار شانی» تکیه شده است که با توجه به این نکته اگر واژه ای رفتار فعلی خاصی را در مخاطب موجب نشود، اما دست کم «تمایل» به آن رفتار را به وجود آورد، کافی خواهد بود.¹

نقد: از مهمترین نقدهایی که به این نظریه وارد می شود، نسبت در معنی و فهم است؛ همچنان که در توضیح این نظریه روشن شد، متکلم چندان نقش جدی نداشته و آنچه او انجام می دهد اهمیتی ندارد بلکه مهم پاسخ مخاطب و شنونده است.² با توجه به اینکه در متون مختلف خصوصاً متون فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و مذهبی مخاطبان متنوع در گذر زمان واکنش های متغیر و مختلفی را از خود نشان می دهند، معنی نیز سیال و متغیر می گردد و از تعیین برخوردار نمی شود. این نکته هر چند مورد نظر قائلان به این نظریه نبوده باشد اما در هر صورت لازمه منطقی و طبیعی آن خواهد بود.

3-1-4. نظریه ایده ای معنی:

در این تلقی که سابقه ای طولانی دارد معنی را همان «صورت ذهنی» می دانند؛ نظریه سابق برای معنی هویتی مستقل قائل نبود و معنی را بر حسب چیز دیگر (رفتار) تعریف می کرد؛ اما از مزیت های این دیدگاه این است که برای معنی هویتی مستقل قائل است. در این منظر معنی عبارت است از تصورات و ایده هایی که قیام وجودی به ذهنیت و روان متکلم

1 جان هاسپرس، درآمدی به تحلیل فلسفی، ترجمه سهراب علوی نیا، ص 48.

2 ویلیام آکستون، فلسفه زبان، ترجمه احمد ایران منش و احمد رضا جلیلی، ص 90.

دارند بنابراین در این دیدگاه معانی اموری نهفته در ذهنیت و افکار انسان است که برای انتقال آنها به دیگران از الفاظ کمک می گیرد.

از دیگر مزیت‌های این دیدگاه این است که نقش محوری با متکلم است و زمانی می توان گفت تفهیم و تفاهم صورت گرفته که الفاظ، در ذهن مخاطب همان چیزی را ایجاد کند که متکلم قصد انتقال آن را داشته است.

نقد: اشکالات متعددی نیز بر این نظریه گرفته شده که از مهمترین آنها این است که کلمات و حروف زیادی وجود دارند که برای ما معنادار هستند، اما از تک تک آنها تصور و ایده مستقلی در ذهن ما وجود ندارد؛ مانند معانی حرفی و ربطی که معنادار هستند اما در ذهن ما نسبت به آنها معنای مستقلی وجود ندارد.

3-1-5. نظریه مشهور اصولیان و مختار: ¹

در دیدگاه مشهور اصولیان، معنی دارای یک هویت مستقل و متفرد است و بر حسب چیز دیگری تعریف نمی شود. به تعبیر دیگر «معنی» دارای عالمی منحاز و مستقل از عالم الفاظ و مصادیق خارجی است؛ الفاظ با وساطت معانی بر مصادیق و محکیات خود دلالت می کنند. آنچه نقش محوری و ملاک اساسی معنا داری در اندیشه اصولیان نسبت به کلمات و جملات را دارد، وجود معنی در ساحت علقه «وضع» می باشد. تمامی مراحل بعدی معنی همگی متفرع بر معناداری در این ساحت می باشند، لذا آنچه به عنوان معنی در این مرحله مورد نظر است، همان معنی در حوزه عالم وضع است.

نکته دیگری که باید مورد توجه قرار گیرد این است که معنی هویتی مستقل از وجود ذهنی و خارجی دارد، به عبارت دیگر لفظ برای طبیعی معنی وضع شده نه برای معنای موجود در ذهن یا معنای موجود در خارج؛ بر خلاف نظریه اول که معنی را امری خارجی می دانست

1 رک: احمد واعظی، نظریه تفسیر متن، ص 81 و مقاله تئوریهای معنا داری و اسم خاص، نوشته محمد سعیدی مهر در مجله کیهان اندیشه، آذر و دی 1375- شماره 69.

و نظریه سوم که معنی را متقوم به وجود ذهنی می دانست. در هر صورت معنی دارای ذاتی است مستقل از وجود ذهنی و خارجی.

در یک تعریف می توان چنین بیان داشت که معنی عبارت است از هر آنچه به فهم درآید و در فرایند وضع با نشانه یا لفظی علقه و پیوند ایجاد نماید، به گونه ای که لفظ نشانه و حاکی از آن مفهوم باشد، چنین مفهومی را معنی می گویند.

در پایان تذکر این نکته مناسب است که برخی بر خلاف نظریه شایع که لفظ را دال بر معنی و حاکی از معنی می دانند (تمامی نظریات سابق چنین بودند)، در نگرشی افراطی منکر معنی شده اند و در حقیقت از نظر آنان چیزی ورای لفظ نیست. از برجسته ترین این افراد ژاک دریدا است وی با تفکری شالوده شکنانه بر این است که ما در جستجوی معنی همواره به درون یک بازی بی انتها افکنده می شویم که حاصلش چیزی جز تعریف واژگان با واژگان دیگر نیست و هرگز نمی توانیم به نقطه ای برسیم که بتوانیم ادعا کنیم به درک معنی مستقل از لفظ رسیده ایم. به صورت خلاصه وار می توان به عنوان نقض این تفکر به نکته ای که در فلسفه اسلامی مورد توجه و تایید قرار گرفته، اشاره داشت و آن هم علم حضوری است. در علم حضوری ما خود واقعیت و معنی را می یابیم و دیگر واسطه ای در کار نیست لذا مثلاً در جمله «من غمگینم» و جملاتی از این دست نیازی نیست به چیز دیگری ورای آنچه در نفس و جان هر کس با علم حضوری همگانی قابل درک است اشاره داشت.

4. معنای متعین:

در یک تقسیم بندی کلی معنی به سه قسم ممکن، محتمل و متعین تقسیم می شود. معانی ممکنه برای یک جمله معنایی است که در سایه قابلیت‌ها و امکان‌های زبانی، می تواند برای آن جمله در نظر گرفته شود. مراد از معانی محتمل کلیه معنایی است که از اولویت انتساب به متن برخوردار می باشد و از این جهت دایره محدودتری نسبت به معانی ممکنه خواهد داشت. مراد از معنای متعین، معنای ثابت و غیر قابل تغییری است که بنابر نظر مشهور،

مؤلف و متکلم قصد القای آن را به واسطه متن داشته است.

5. شهید صدر:

فیلسوف و متفکر بزرگ اسلامی، مجاهد نستوه، حضرت آیت الله العظمی سید محمد باقر صدر در روز 25 ذیقعده سال 1350 هجری قمری در شهر کاظمین، در یک خانواده نامدار و اصیل و مبارز و روحانی چشم به جهان گشود.

پدرش سید حیدر، از نوابغ فقه و اصول بود و جدش آیت الله العظمی صدر، پس از درگذشت آیت الله شیرازی (مجدد) به مقام مرجعیت عام نائل شد.

مادر آیت الله صدر، دختر شیخ عبد الحسین آل یاسین، از رجال برجسته مذهبی و بانویی با تقوا و پرهیزگار بود.

5-1. تحصیلات

آثار نبوغ از آغاز کودکی در وی چنان آشکار بود که تحسین همگان را برمی‌انگیخت. او در 10 سالگی به زمینه‌های مختلف تاریخ اسلام آشنایی یافت و در همان دوران مقدمات علوم را فرا گرفت.

در 11 سالگی به آموختن منطق پرداخت و پس از آن، با نگارش رساله‌ای کتب منطق را به ورطه نقد آورد. علم اصول را در 12 سالگی نزد برادرش آموخت و چنان نبوغی از خود نمایان ساخت که عقاید بسیاری از صاحب‌نظران را مورد نقد و انتقاد قرار داده و نقطه نظرات تازه‌ای عرضه کرد.

ذهن روشن و استعداد سرشار او چنان بود که بدون استاد نیز قادر به درک بسیاری از کتب مقدمات و سطح گردید. مراحل تحصیل علوم دینی را به سرعت طی کرده و به مراتب عالی دست یافت.

علامه صدر، نه تنها در زمینه فقه و اصول نابغه بود، بلکه در این علوم یک نوآور و مبتکر به شمار می‌رفت.

او در سال 1362 هجری قمری، به نجف اشرف هجرت کرد و مطالعات خود را در زمینه‌های فقهی و اصولی و علوم اسلامی گوناگون پی گرفت. او در تلاشهای علمی چنان پشتکاری از خود نشان داد که قبل از سپری شدن دومین دهه عمر گرانقدرش به درجه اجتهاد مطلق رسید و در سال 1370 هجری قمری، از سوی آیت الله رمیثی برای حاشیه نویسی علمی و اجتهادی دعوت به همکاری شد.

در همان زمان بود که آیت الله صدر فتوهای علمی معروف خود را به صورت حاشیه‌های نگارش یافته صادر کرد. این فتواها هنوز موجودند و در زمینه فقهی یکی از آثار علمی نفیس و مورد توجه به شمار می‌روند.

در سال 1370 هجری قمری، آیت الله العظمی سید محمد باقر صدر تألیف کتاب جامعی به نام «غایه الفکر» را در علم اصول آغاز کرد. این کتاب حاوی آراء و دیدگاههای وی در زمینه علم اصول است.

زمانی که تألیف بخش اول این کتاب در سال 1378 هجری قمری به پایان رسید، او تدریس خارج اصول فقه را آغاز کرد.

آیت الله صدر دوره اول این علم را در 12 ربیع الثانی 1391 هجری قمری به پایان برد و دوره دوم درس را در رجب همان سال آغاز کرد.

ایشان در سال 1381 هجری قمری تدریس خارج فقه را بر پایه متن عروه الوثقی آغاز نمود.

تألیفات و تحقیقات آیت الله العظمی صدر در زمینه‌های گوناگون اعم از اصول و فلسفه و اقتصاد و جامعه‌شناسی و تاریخ و قانون بانکداری اسلامی گواه صادقی بر سرشاری چشمه زلال علم اوست.

او به حق یکی از نوابغ عالیقدر جهان تشیع در عصر حاضر است.

5-2. تألیفات:

آیت الله صدر دارای تألیفات بسیار است که مهمترین آنها عبارتند از:

- 1- غایة الفكر في علم الأصول 2- فلسفتنا (ترجمه فارسی آن موجود است) 3-
- اقتصادنا (به فارسی، اردو و ترکی ترجمه شده است) 4- ما ذا تعرف عن الاقتصاد الإسلامي
- 5- الإنسان المعاصر و المشكلة الاجتماعية (به فارسی ترجمه شده) 6- البنك اللاربوی فی الإسلام
- 7- الأسس المنطقية للاستقراء (به فارسی با نام مبانی منطقی استقراء ترجمه شده و به انگلیسی نیز ترجمه شده است) 8- بحوث فی شرح العروة الوثقی 9- الفتاوی الواضحة (رساله عملیه ایشان است) 10- منهاج الصالحین و التعليقاته علیه 11- دروس فی علم الأصول 12-
- مباحث الدلیل اللفظی، تعارض الأدلة الشرعية و الأصول العملية (این سه کتاب تقریرات درس اصول ایشان است که توسط شاگردشان آیت الله سید محمودهاشمی تدوین شده است.) 13-
- البنک فی المجتمع الإسلامي 14- بحث حول المهدي عجل الله تعالی فرجه (با نام حماسه ای از نور به فارسی ترجمه شده) 15- بحث حول الولاية (به فارسی و انگلیسی ترجمه شده)
- 16- المرسل و الرسول و الرسالة 17- نظرة عامة فی العبادات (به فارسی ترجمه شده) 18-
- أحكام الحج 19- لمحة فقهية عن دستور الجمهورية الإسلامية (به فارسی ترجمه شده) 20-
- الصورة الكاملة للاقتصاد فی المجتمع الإسلامي 21- الخطوط التفصيلية عن الاقتصاد فی المجتمع الإسلامي
- 22- خلافة الإنسان و شهادة الأنبياء عليهم السلام 23- منابع القدرة فی الدولة الإسلامية.

6. پل ریکور:

پل ریکور (Paul Ricoeur) در 27 فوریه 1913 در والانس فرانسه، در خانواده ای پروتستان به دنیا آمد. دو ساله بود که پدرش را که استاد زبان انگلیسی بود در جنگ جهانی اول از دست داد و شش ماه بعد نیز مادرش چشم از جهان فروبست و پل کوچک توسط پدر و مادر بزرگ خود بزرگ شد. تحصیلات متوسطه خود را در دبیرستان شهر رن به پایان رساند. در این دوره معلمش ویکتور دالبیز بر او تأثیری جدی داشت و او را به فلسفه علاقه مند کرد.

وی در سال 1933 از دانشگاه رن فارغ التحصیل شد و برای ادامه تحصیل به دانشگاه سوربون در پاریس رفت. در پاریس با گابریل مارسل آشنا شد و در جلسات درس‌های او شرکت کرد و از طریق او با فلسفه ادموند هوسرل آشنایی پیدا کرد. در سال 1935 از دانشگاه سوربون فارغ التحصیل شد و در همین سال در امتحان آگراسیون فلسفه مقام دوم را در کل کشور به دست آورد و از پاییز همان سال به تدریس فلسفه در شهر کولمار پرداخت ولی طولی نکشید که پس از شروع تدریس و ازدواج با همسرش سیمون به خدمت در ارتش فرانسه و شرکت در جنگ علیه آلمان نازی فرستاده شد.

با شکست ارتش فرانسه در سال 1940، پل ریکور به همراه دوست و همکارش میکال دوفرن به اسارت افتادند و به بازداشتگاهی واقع در شمال شرقی آلمان منتقل شدند. در آنجا این امکان را پیدا کرد که به مطالعه فلسفه و الهیات آلمان از جمله آثار امانوئل کانت، فردریش هگل، ادموند هوسرل، مارتین هایدگر، کارل یاسپرس، رودلف بولتمان و کارل بارت پردازد. همچنین همزمان با تدریس فلسفه به زندانیان فرانسوی، ترجمه جلد اول کتاب «ایده‌های راهگشا» برای گونه ای از پدیدارشناسی هوسرل را آغاز کرد. با پایان جنگ جهانی دوم، ریکور کار تدریس فلسفه را در شهر کوچکی در فرانسه از سرگرفت و در کنار آن در مرکز ملی تحقیقات علمی (CNRS) در حوزه پدیدارشناسی به پژوهش پرداخت. ریکور در سال 1948 برای تدریس تاریخ فلسفه در دانشگاه استراسبورگ برگزیده شد و از آن تاریخ همکاری با مجله «اسپری» امانوئل مونیه را آغاز کرد.

6-1. تحقیقاتی در زمینه پدیدارشناختی و هرمنوتیک

ریکور در سال 1956 به عنوان استاد تمام وقت دانشگاه سوربون انتخاب شد. در این دوره او در ارائه تحقیقات خود در زمینه پدیدارشناسی هوسرلی به طرح مسأله شکنندگی و لغزش پذیری انسان علاقمند شد و با عنوان کردن مفهوم «تقصیر» به بحث درباره «موضوع سمبولیسم شر» پرداخت که نتیجه آن دو کتاب «سمبولیسم شر» و «انسان لغزش پذیر» در سال 1960 بود. بدین گونه ریکور از تحلیل پدیدارشناختی اراده به سمبولیسم اسطوره‌ها و سپس

به نقد فلسفه آگاهی دکارت راه یافت. در این سال‌ها ریکور با نقد فلسفه آگاهی دکارت به روانکاوی فروید گرایش پیدا کرد و پس از چاپ دو کتاب «جستاری درباره فروید» (1965) و «اختلاف تأویل‌ها» (1969) در میان روانکاوانی چون ژک لاکان شهرت یافت. او در این دوره از زندگی فلسفی خود به طرح ویژگی مفهوم «اختلاف» در تأویل‌های ادبی و فلسفی و دینی پرداخت.

توجه او به هرمنوتیک نخست از طریق تأویل سمبول‌ها و سپس با توجه به تمثیل‌ها شکل گرفت. ریکور در آثار این دوره از زندگی خود نتیجه می‌گیرد که واقعیت فقط با زبان مطابقت نمی‌کند، بلکه با متون نیز در ارتباط است. به کلام دیگر، تنها راه فهمیدن پروژه‌های انسانی ربط دادن آنها به وقایع جهان و به ویژه کنش انسان‌هاست. از نگاه او کنش فقط یک عمل ساده و دخالت در امور واقعی نیست، زیرا روایت نیز بخشی از کنش انسانی در زمان است که ایجادکننده مسؤولیت در زندگی انسان می‌باشد.

آثار معروف او در این دوره عبارتند از: «تمثیل ده» (1975)، «زمان و روایت» (در 3 جلد 1983-1985) و از «متن تا کنش» (1986). این سه اثر را می‌توان به عنوان چرخش دومی در زندگی فکری پل ریکور دانست. چرخش اول با توجه ریکور به مسأله زبان و هرمنوتیک گفتمان در سال‌های 1960 صورت گرفت و چرخش دوم با گذر به هرمنوتیک سوژه آغاز شد. تجربه فلسفی ریکور در زمینه اختلاف تأویل‌ها و بحث با ساختارگرایی و مکاتب تاریخی جدید او را به طرح مسأله هویت روایی جلب کرد. وی سرانجام در روز جمعه 20 مه سال 2005 در سن 92 سالگی به دلیل ناراحتی قلبی در منزل مسکونی اش در شاتونای - مالابری در منطقه «اوت دو سن» درگذشت. ریکور در دوران زندگی خود جوایز معتبری از قبیل جایزه هگل، جایزه بزرگ فلسفه فرهنگستان فرانسه و جایزه جان دبلیو کلاج را دریافت کرد.

6-2. آثار:

پل ریکور در طول نه دهه حیات، از خود آثار مهمی برجای گذاشت که مهمترین آنها

عبارتند از:

- 1- «کارل یاسپرس و فلسفه هستی» (1947): این اثر شرحی بر اندیشه‌های استادش، گابریل مارسل، است.
- 2- «گابریل مارسل و کارل یاسپرس» (1948): در این اثر اندیشه‌های فلسفی ریکور را می توان یافت.
- 3- «آزادی و طبیعت: ارادی و غیرارادی» (1950): ریکور در این اثر که همان رساله دکترای وی می باشد، در مخالفت با فلسفه پراگسیس سارتر، دو بعد ارادی و غیرارادی انسان را مکمل یکدیگر می داند و بر این اعتقاد است که با وجود اختلاف میان این دو، آزادی هر فرد تعیین کننده ویژگی و هویت خاص اوست.
- 4- «تاریخ و حقیقت» (1955): در این اثر ریکور به دفاع از لیبرالیسم معاصر و بویژه اندیشه‌های «جان راولز» درباره نظریه عدالت برخاسته است.
- 5- «سمبولیسم شر» (1960): ریکور در این کتاب با عنوان کردن مفهوم «تقصیر» به بحث درباره «موضوع سمبولیسم شر» پرداخت.
- 6- «انسان لغزش پذیر» (1960): در این کتاب ریکور به بحث درباره عدم تناسب میان دو ساحت متناهی و نامتناهی انسان می پردازد و معتقد است که این نابرابری میان دو مفهوم زندگی (Gos) و عقل (logos) در تمامی جنبه‌های زندگی قابل مشاهده است.
- 7- «درباره تأویل؛ رساله ای در مورد فروید» (1965): ریکور در این کتاب به نقد «روانکاوی فروید» می پردازد.
- 8- «درباره تأویل» (1969): در این کتاب دیدگاه‌های کلی ریکور در مورد هرمنوتیک و نسبت آن با پدیدارشناسی مطرح شده است. این اثر به وضوح گسست اندیشه‌های ریکور از شناخت شناسی هوسرل را نشان می دهد. در این کتاب ریکور ساختارگرایی «کلودلوی استروس»، «ابژکتیویسم» و «کانت گرایی فاقد سوژه متعالی» ساختارگرایان را به نقد می کشد.
- 9- «نقش استعاره» (1975): استعاره در اندیشه‌های ریکور حلقه رابط بین هرمنوتیک،

زبان و نظریه ادبی است. ریکور در این اثر از کشف راز گذر معنا به مصداق بحث می کند. او استعاره را در واحد «سخن» معتبر می داند، در حالی که ارسطو «نام» را حامل اصلی استعاره می دانست و امروزه در زبانشناسی «امیل بنونیست» استعاره را در سطح «گزاره» و «جمله» مطرح می کند. «استعاره زنده»، محور اصلی افکار و اندیشه‌های ریکور را «روایت» شکل می دهد.

10- «تمثیل ده» (1975)

11- «زمان و روایت» (در 3 جلد 1983-1985)

12- «متن تا کنش» (1986)

13- «در مکتب پدیدارشناسی» (1986): ریکور در این اثر به آرا و اندیشه‌های ادموند هوسرل و تحلیل پدیدارشناسی او پرداخته است. پدیدارشناسی در مطالعات «هرمنوتیک مدرن» ریکور جایگاه خاصی دارد زیرا به اعتقاد او پدیدارشناسی، راه را برای این رشته از مطالعات ادبی - فلسفی باز کرده است.

14- «خویشتن همچون دیگری» (1990): ریکور در این اثر واسطه‌های فلسفی بین

زبان و کنش را معرفی می کند و مباحثی نظیر؛ هرمنوتیک گادامر، درهم شدن افق ادراک سوژه‌ها، کنش گفتاری و پدیدارشناسی هوسرل در مورد «نیت سوژه» را مطرح کرده است.